

JURNALISTUL – ECHILIBRIST ÎNTRE DREPTUL LA INFORMAȚIE ȘI DREPTUL LA VIAȚĂ PRIVATĂ

Marius Partenie Rus

consilier juridic, master în științe penale și criminalistică
SC “R” SA – România liberă

Profesia de jurnalist implică, din partea celor care o practică, responsabilități deosebite în contextul situației sociale actuale din România. Pe de o parte, se exercită o adevărată “bombardare” cu informații, din partea instituțiilor publice, a agențiilor de știri, a purtătorilor de cuvânt, asalt cărui jurnalistul trebuie să îi reziste din punct de vedere deontologic și din care trebuie să discearnă ceea ce prezintă publicului. Pe de altă parte, goana după senzațional și audiență duce tot mai mult la cazuri de încălcare a dreptului la viață privată. În aceste condiții, un jurnalist care respectă etica profesională și legea se află tot timpul în situația unui echilibrist, în balans fragil între prezentarea corectă și în același timp profitabilă a unei știri și încălcarea, nepremeditată, a legii.

Constituția României face referire, foarte pe scurt, la ocrotirea vieții private, în articolul 26, ce are denumirea marginală „Viața intimă, familială și privată”¹. La rândul lor, libertatea de exprimare² și dreptul la informație³ sunt consacrate în actul normativ fundamental.

Garantarea acestor drepturi și apărarea lor prin instituții ale dreptului reprezintă, însă, o etapă care, deși încheată, este departe de a se fi finalizat, parcurgând, ca și întreaga societate românească, o perioadă de tranziție în care a cunoscut modificări substanțiale. În esență, ceea ce protejează dreptul la viață privată și îngrădește, într-un anumit fel, dreptul la informare, este „granița” dintre public și privat, dintre aspectele intime, protejate de lege din viața unei persoane și cele care pot fi aduse la cunoștința consumatorului de media. Această linie de demarcație nu este fixă, ea suferind modificări generate de evoluția socio-politică a comunității în general sau, în particular, chiar de evoluția unei persoane luată ca reper.

Un exemplu elocvent din acest punct de vedere este decizia unei persoane de a se implica în administrația publică, să spunem la nivel local. Trecerea la această categorie nu implică doar drepturile câștigate aproape automat (remunerație, sporuri de orice fel, decontarea anumitor cheltuieli) ci și o serie de obligații. Dintre acestea, se remarcă, din punctul de vedere al lucrării de față, „transferul” unei părți importante din viața persoanei la care facem referire, transfer care duce o mare parte din viața privată în sfera atenției opiniei publice. Un prim pas este prezentarea declarației de avere, operațiune prin care orice persoană poate lua contact cu nivelul de trai al alesului. Aproape concomitent, o serie de informații din viața acestuia, poate necunoscute până atunci, poate ascunse sau poate încadrate la categoria celor care privesc viața privată, devin publice. Este unanim recunoscut în doctrina de specialitate că accesul la o demnitate sau la un alt statut public atrage pentru persoana în cauză și asumarea „riscului” ca o mare parte din viața sa privată să devină, practic, „bun public”. Chiar și din

¹ Constituția României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, numărul 767 din 31 octombrie 2003, cu modificările și completările aduse de Legea de revizuire nr. 429/2003.

² Articolul 30 din Constituția României.

³ Articolul 31 din Constituția României.

punctul de vedere al protejării prin normele legii, dacă documentele privind viața privată a unei persoane pot fi făcute publice abia după 45 de ani de la moartea acesteia⁴ cele care au caracter public pot fi aduse la cunoștință aproape imediat.

Pentru a proceda, însă, la o abordare cât mai exactă a temei lucrării de față, se impune să începem cu delimitarea între libertatea de exprimare și libertatea presei. „Libertatea de exprimare este dreptul fundamental al omului de a-și exprima public gândurile, opiniile, credințele religioase și creațiile spirituale de orice fel. Exprimarea se poate realiza prin orice formă (oral, scris, imagini, sunete) și prin orice mijloace de comunicare publică (presă, întruniri, asocieri, rețele informaționale, etc.)”⁵. Chiar din această definiție rezultă că una dintre variantele libertății de exprimare este libertatea presei, noțiune care are însă o serie de particularități, datorate faptului că prin termenul „presă”, în sens restrâns, se înțelege totalitatea emisiunilor de radio și televiziune, ca și a publicațiilor cu o anumită periodicitate (cotidian, săptămânal, bilunar, lunar, anuar, etc.). Abordarea termenului „presă” în sens larg dezvoltă o serie de aspecte care exced simplei libertăți de exprimare. Astfel, garantarea libertății presei nu se poate face fără garantarea dreptului la libera circulație al jurnalistului, fără interzicerea cenzurii, etc. Pe baza informațiilor primite prin intermediul mass-media (presă scrisă, radio, televiziune și, mai nou, mijloacele de informare electronice), consumatorul final, publicul larg, „poate evalua anumite situații, poate anticipa anumite tendințe ale evenimentelor și poate optimiza, în cunoștință de cauză, deciziile sale”⁶.

Departate însă de a reprezenta ceea ce este denumit generic cu noțiunea de cenzură, în orice societate avem de-a face cu limite ale libertății de exprimare prin presă, mai largi sau mai restrictive, în funcție de specificul fiecărui stat. În România, alineatele 6 și 7 ale articolului 30 din Constituție stabilesc că omul este liber să se exprime atâta vreme cât nu aduce nici un prejudiciu altuia sau societății în ansamblu. Iar dreptul la viață privată, ca drept fundamental al cetățeanului, este expres garantat în majoritatea constituțiilor lumii sau pe planul unor comunități. Ne vom opri asupra normelor Comunității Europene, din care și România face parte. Adunarea Constitutivă a Consiliului Europei a stabilit, prin Rezoluția numărul 428, paragraful c, punctele 2 și 3, că „în linii esențiale, dreptul la respectarea vieții private constă în posibilitatea persoanei de a-și duce viața așa cum dorește, cu un minimum de ingerințe. Acest drept se referă la viața privată, la viața familială și aceea a căminului, la integritatea fizică și morală, la onoare și reputație, la faptul de a nu fi prezentat într-o lumină falsă, la nedivulgarea unor fapte inutile și jenante, la publicarea fără autorizare a fotografiilor private, la protecția împotriva spionajului și a indiscrețiilor nejustificate sau inadmisibile, la protecția împotriva utilizărilor abuzive a comunicărilor private, la protecția împotriva informațiilor confidențiale comunicate sau primite de către un particular”.

Din economia prevederilor legale menționate mai sus, se poate concluziona că jurnalistul, dincolo de etica profesională, de codul deontologic sau alte reglementări ale profesiei, este persoana care trebuie să facă selectarea informațiilor primite, să discearnă care dintre aceste informații sunt de interes public, să elimine sau cel puțin să facă foarte puțin vizibile aspectele care privesc viața privată a persoanelor la care se referă informațiile și, în final, să le îmbrace într-o formă publicabilă și care, în același timp, să atragă atenția cititorului, ascultătorului sau telespectatorului. Statutul de „selector de informație” al jurnalistului este departe de a fi consacrat în legislația românească. Pe de o parte, s-a încercat eliminarea sancțiunilor penale pentru membrii acestei branșe, prin excluderea din Codul Penal a articolelor 205 și 206, care incriminau infracțiunile contra demnității – insultă și, respectiv, calomnie (implicit a dispărut și articolul 207, care reglementa proba verității). Pe de altă parte, nici în anul 2007, România nu are o lege a presei. Fostul act normativ-cadru în domeniu, „Legea presei”⁷, a fost abrogat

⁴ Legea nr. 16/1996 a Arhivelor Naționale, în Anexa 6

⁵ Carmen Monica Cercelescu – „Regimul juridic al presei. Drepturile și obligațiile jurnaliștilor”, Editura Teora, 2002, pagina 18

⁶ Mihai Coman – „Din culisele celei de-a patra puteri, Editura Carro, 1996, pagina 104

⁷ Legea numărul 3/1974, publicată în Buletinul Oficial, Partea I, numărul 3 din 19 ianuarie 1978

prin Ordonanța de Urgență numărul 53 din 19 mai 2000⁸, cu excepția articolelor 72 – 75 și 93, care reglementează dreptul la replică. În prezent, dacă radioul și televiziunea beneficiază de Legea audiovizualului⁹, în domeniul presei scrise sunt incidente prevederile din mai multe acte normative, fără însă ca niciunul dintre ele să fie dedicat acestui segment.

Lipsa unei legi a presei și a celor care lucrează în domeniu a făcut ca, pe piața de profil din România, să prolifereze o serie de publicații, posturi radio sau TV de nișă, specializate în interpretarea până la exasperare a unor evenimente, în atacuri la persoană sau în publicarea de fotografii sau montaje filmate gen „paparazzi”, duse dincolo de limitele acceptate de cea mai mare parte a societății. Drept dovadă stau închiderea unor astfel de posturi sau publicații, cauzată fie de hotărâri judecătorești, fie de intrarea în faliment a firmei deținătoare. Ultima situație este mai des întâlnită, deoarece pierderea audienței duce la scăderea volumului de publicitate contractat de către agențiile de profil și, implicit, la scăderea veniturilor. În lipsa unor persoane care să pompeze pur și simplu fonduri în postul sau publicația respectivă, intervine colapsul financiar. Am făcut referire la acest gen de presă deoarece este principalul furnizor de „jurnaliști” nespecializați, avizi după senzațional și care au cel mai des contacte cu legea. La fel, acest gen de jurnalism agresiv este cel mai în măsură să încalce dreptul la viață privată al persoanelor vizate. Mai mult de atât, problema lipsei unui act normativ care să stabilească precis infracțiunile sau delictele comise prin intermediul presei este foarte veche în România și se pare că nu există deloc intenția de a pune capăt acestui vid legislativ. Cu prilejul dezbaterilor generate de adoptarea Constituției din 1923, considerată cea mai democratică lege fundamentală a României, reputatul penalist Ion Ionescu Dolj arăta că „de la 1866, cu toată modificarea făcută în 1884 articolului 24 din Constituție, nici până astăzi nu s-a putut ajunge a determina noțiunea exactă a delictului de presă”¹⁰. Afirmațiile de atunci sunt valabile și la sfârșitul anului 2007.

În absența unor norme legale clare, așadar, jurnalistul se vede pus în situația de a „jongla” cu cuvintele, de a se strecura printre tot felul de incriminări care îl ating și de a nu cădea în extrema cealaltă, a fricii de a prezenta un eveniment din cauza repercursiunilor. Dezincriminarea infracțiunilor de insultă și calomnie din Codul Penal s-a dovedit a fi, într-o oarecare măsură, un act pripit. Fundamentarea apărării unui jurnalist inculpat într-un dosar pentru o infracțiune contra demnității persoanei se făcea, prin proba verității celor afirmate sau imputate, susținute de interesul public, care și el trebuia demonstrat. În prezent, s-a ajuns la situația „transferului” în dreptul civil a răspunderii jurnalistului, cu posibilitatea implicită de a i se solicita sume uriașe cu titlu de despăgubiri. În luna octombrie a anului 2007, au fost redemarate proiecte de modificare a legilor penale, prin care un jurnalist care deconspiră afaceri de corupție să poată primi până la 7 ani de închisoare! Aceasta, în condițiile în care dacă ar fi fost menținută incriminarea calomniei, se demonstra foarte ușor interesul public prin deconspirarea unor rețele infracționale de mare anvergură. Potrivit propunerilor votate deja în Camera Deputaților (cameră decizională în Parlamentul României), oricine intră în posesia unor imagini (cu atât mai mult un jurnalist) și de lifuzează, chiar dacă informațiile sunt de interes public, riscă 5 ani de închisoare, iar dacă se află în exercitarea atribuțiilor de serviciu (lucrează în televiziune) pedeapsa se majorează cu 2 ani. Pericolul pentru jurnalist, în noul act normativ care ar putea fi adoptat, este că sunt utilizate formulări extrem de largi și de interpretabile, de genul „se sancționează divulgarea”, fără a se preciza persoanele vizate în calitate de făptuitor: cei din interiorul sistemului juridic sau și cei din exterior. În noua formă a Codului Penal, așa cum a fost el modificat de Comisia Juridică a Camerei Deputaților, alineatul 2 al articolului 195 precizează că „se sancționează sustragerea, distrugerea sau reținerea unei corespondențe, precum și divulgarea conținutului acesteia, chiar atunci când a fost trimisă deschisă sau a fost deschisă din greșeală, ori divulgarea conținutului unei convorbiri sau comunicări interceptate, sau înregistrare audio ori video, fără drept. Dacă faptele

⁸ Publicată în Monitorul Oficial, Partea I, numărul 227 din 23 mai 2000

⁹ Legea numărul 504/2002, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, numărul 534 din 22 iulie 2002

¹⁰ „Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor”, Editura Humanitas, 1990, pagina 320

prevăzute la alineatele 1 și 2 au fost săvârșite de către o persoană în exercitarea atribuțiilor sale de serviciu, cu depășirea limitelor acestora, pedeapsa este închisoarea de la 2 la 7 ani și interzicerea unor drepturi.”

De altfel, această încercare de cenzură are un precedent chiar la sfârșitul anului 2006. În luna noiembrie a anului trecut, o primă formă de a noului Cod Penal, în lucru la Ministerul Justiției, conținea sancțiuni cu închisoarea pentru încălcarea dreptului la viață privată prin fotografierea, filmarea sau înregistrarea unei persoane aflată în spațiul privat și pentru publicarea sau difuzarea de imagini cu o persoană cercetată, surprinse cu ocazia prinderii ori pe durata reținerii sau arestării preventive, pe durata efectuării unui act procedural sau în incinta și în apropierea sediului instanței, parchetului ori a organului de cercetare penală. În urma discuțiilor cu organizațiile de media și organizațiile de apărare a drepturilor omului, care au criticat lipsa unor excepții de interes public, ignorarea rolului presei într-o societate democratică și împiedicarea activității jurnalistice în expunerea corupției, aceste prime propuneri au fost eliminate din proiectul supus dezbaterii publice la începutul anului 2007¹¹.

Față de această „artilerie” de sancțiuni pregătite, este normal ca jurnalistul să se închidă în carapacea unor știri anoste, a unor reportaje clasice, peisagistice și să refuze jurnalismul de investigație, ceea ce face din presă, potrivit unei hotărâri a Curții Europene a Drepturilor Omului, „câinele de pază al democrației”: „Dacă presa nu trebuie să depășească anumite limite, îndeosebi în ceea ce privește reputația și drepturile celorlalți, precum și necesitatea de a împiedica divulgarea unor informații confidențiale, sarcina sa este totuși comunicarea, cu respectarea datoriei și responsabilităților proprii, a informațiilor și ideilor referitoare la orice problemă de interes general. Mai mult, Curtea este conștientă de faptul că libertatea în domeniul presei scrise include, de asemenea, și recurgerea la o anumită doză de exagerare, chiar de provocare. În cauze asemănătoare celei de față marja de apreciere a autorităților naționale se circumscrie interesului unei societăți democratice de a permite presei să își joace rolul indispensabil de câine de pază și să își exercite aptitudinea de a da informații cu privire la problemele de interes general”¹²

De cealaltă parte, în favoarea dreptului la informare au fost adoptate prea puține acte normative, dintre acestea distigându-se Legea privind liberul acces la informațiile de interes public¹³, care, în secțiunea a doua (articolele 15 - 20) prevede dispoziții speciale privind accesul mijloacelor de informare în masă la informațiile de interes public.

Făcând abstracție de jurnalismul de scandal și de fenomenul „paparazzi”, sunt foarte rare cazurile în care se manifestă ingerințe ale jurnalistului în viața privată a unei persoane. De altfel, aceste ingerințe sunt determinate, în absolut toate cazurile, de statutul persoanei vizate, așa cum menționam la începutul acestei lucrări. Dintre genurile jurnalistice, cel care se apropie cel mai periculos de viața privată a unei persoane este jurnalismul monden, situat între extrema paparazzi și eveniment. Constituția României garantează dreptul la viața intimă, familială și privată prin teza „persoana fizică are dreptul să dispună de ea însăși, dacă nu încalcă drepturile și libertățile altora, ordinea publică sau bunele moravuri”¹⁴. Pentru un politician, o vedetă din muzică, sport, show sau orice alt domeniu, „ieșirea la rampă”, prezentarea în fața opiniei publice, a consumatorului de media, aduce beneficii uriașe, legate în primul rând de publicitatea propriei persoane sau a statutului. În aceste condiții, presei i se deschide benevol o ușă înspre viața privată a persoanei în cauză și, de cele mai multe ori, se întâmplă să existe mici răbufniri de nemulțumire a persoanei care face acest get, devenită, în unele momente, agasată de publicitatea oricărui gest. Aici se situează linia de demarcație care face diferența între prezentarea obiectivă a unui material de presă și încălcarea dreptului la viață privată. Linie care mai desparte și persoana obișnuită de cel care, prin încălcarea unei prevederi legale sau a ordinii

¹¹ Agenția de Monitorizare a Presei – „Libertatea presei în România – Raport anual 2006”, pagina 8

¹² Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din 28 septembrie 1999, în cauza Dalban contra României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, numărul 277 din 20 iunie 2000

¹³ Legea numărul 544/2001, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, numărul 663 din 23 octombrie 2001

¹⁴ Articolul 26, alineatul 2 din Constituția României

publice, sau a bunelor moravuri, iese din sfera garanțiilor constituționale. Relatarea mersului dezbaterilor din cadrul unui proces penal, spre exemplu, nu încalcă drepturile prevăzute la articolul 26 din Constituție, întrucât subiectul de presă (inculpatul) a ieșit de sub protecția legii chiar prin faptele săvârșite. Cu totul altfel stau lucrurile în cadrul unui litigiu de dreptul familiei, spre exemplu al unui divorț ori al unui partaj. Chiar dacă ședința de judecată este publică, în sensul că oricine poate avea acces în sala de judecată, nu orice aspect poate fi prezentat în presă și s-a ajuns, în multe cazuri, ca părțile să ceasă desfășurarea ședinței cu ușile închise. Bineînțeles că, și aici, situația diferă în funcție de cei implicați în divorț. Jurnalistul va trata cu dezinteres un astfel de proces între două persoane care nu „atrag” audiența și va face tot posibilul să obțină date de la un divorț cu nume mari. Și în cazul acestuia, chiar dacă s-a depășit granița imaginară dintre public și privat, responsabilitatea aparține în mare parte persoanei publice, care, prin acceptarea acestui statut, a fost de acord implicit că există posibilitatea restrângerii semnificative a vieții private.

Codul Deontologic al Ziaristului, adoptat de Clubul Român de Presă, precizează la articolul 1 că „ziaristul are datoria primordială de a relata adevărul, indiferent de consecințele ce le-ar putea avea asupra sa, obligație ce decurge din dreptul constituțional al publicului de a fi informat”. Prin prisma prezentei lucrări, este foarte important să menționăm și prevederile conținute în articolul 4: „ziaristul este obligat să respecte reputația și viața privată a cetățenilor și nu se va folosi de metode interzise de lege pentru a obține informații și imagini despre aceștia. Atunci când comportamentul privat al unor personalități publice poate avea urmări asupra societății, principiul neintruziunii în viața privată ar putea fi eludat”.

Comparația, prozaică, dintre jurnalist și echilibrist apare, după expunerea celor de mai sus, perfect justificată. Jurnalistul are sub el foarte multe prevederi legislative gata să îl „absoarbă”. Dacă pentru dreptul la informație are o răspundere mai mult morală, dar stabilită inclusiv prin codul deontologic al profesiei, dreptul la viața privată îl pândește cu capcane întinse atent și susținute de lege. Echilibrul, fragil, este menținut de codul deontologic și de interesul public, iar frânghia pe care a ales să meargă atunci când a ales această profesie este reprezentată de opinia publică, de consumatorul de știri. Atunci când cititorul, ascultătorul sau telespectatorul se clatină, este nemulțumit de prestația jurnalistului, interesul public cade din balanță și toată construcția fragilă se prăbușește.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Constituția României
2. Codul Deontologic al Ziaristului
3. Hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului
4. Legea nr. 544/2001 privind liberul acces la informațiile de interes public
5. Carmen Monica Cercelescu – Regimul Juridic al presei. Drepturile și obligațiile jurnaliștilor, Editura Teora, 2002